

Славів Р.В., Маєвська М.Ю.

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У даній статті досліджуються тенденції ринку рекреаційно-туристичних послуг Закарпатської області в контексті стратегічного планування розвитку рекреаційного господарства краю та його інвестиційного освоєння. Вивчаються територіальні особливості розвитку галузі в розрізі адміністративних районів. Особлива увага приділена санаторно-оздоровчим послугам, послугам з розміщення, а також сезонності та напрямам туристичних потоків.

Ключові слова: ринок рекреаційно-туристичних послуг, рекреаційне господарство, послуги з розміщення, сезонність послуг, стратегічне планування, інвестиційне освоєння.

Постановка проблеми. Закарпатська область закономірно визнається туристичною «меккою» України в силу наявності значної кількості унікальних природних та історико-архітектурних рекреаційних ресурсів. Однак у сучасному ринковому конкурентному середовищі наявність ресурсу є тільки додатковою умовою розвитку території, але аж ніяк не достатньою. Рекреаційно-туристичне господарство Закарпатської області вимагає перманентних наукових досліджень з точки зору тенденцій попиту і пропозиції рекреаційних послуг та їх позиціонування на національному та міжнародному ринках, оскільки такий аналіз визначає орієнтири стратегічного планування галузі та надає важливу маркетингову інформацію потенційним інвесторам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий науковий внесок у дослідження рекреаційно-туристичного господарства як галузі національної економіки та його реформування у різний час було здійснено такими вченими як Л.С.Гринів, О.І.Гулич, Н.М.Герасимчук, М.В.Копач, С.П.Кузик, В.С.Кравців, В.І.Мацола, М.Ю.Цьохла та низкою інших. Дослідженню рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області останніми роками було присвячено наукові публікації таких дослідників, як В.В.Гоблик, О.Д.Коваль, О.І.Марченко, О.С.Молнар, Ф.Ф.Шандор. Так, вчені В.С.Кравців, Л.С.Гринів, М.В.Копач та С.П.Кузик окреслили науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. О.І.Гулич, Л.С.Гринів та Н.М.Герасимчук розробили методику формування стратегій соціально-економічного розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів. С.Ю.Цьохла розробила стратегію економічного розвитку рекреаційної сфери. В.І.Мацола дослідив питання теорії, методології та практики рекреаційно-оздоровчо-туристичного комплексу. Дослідники Ф.Ф.Шандор та О.Д.Коваль активно досліджують питання маркетингу та менеджменту рекреаційної діяльності. Однак до сьогодення відсутній комплексний аналіз тенденцій ринку рекреаційно-туристичних послуг Закарпатської області як інструментарію стратегічного планування розвитку галузі.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є комплексне дослідження тенденцій ринку

рекреаційно-туристичних послуг Закарпатської області як передумови стратегічного планування розвитку рекреаційного господарства краю та його місця серед областей західної України з точки зору освоєності та конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на проголошення туризму одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури у законі України «Про туризм» [1] і зобов'язання створення умов для туристичної діяльності, за роки незалежності в Україні не було здійснено жодного значного прориву, який би вивів рекреаційно-туристичну галузь на вагомі позиції у національній економіці. Разом з тим, рекреація і туризм відіграють, крім економічної, також соціальну та екологічну функції і є важливим інструментом створення позитивного іміджу країни у світі. Недостатньо динамічний розвиток галузі за роки незалежності посилюється кризовими тенденціями 2008 року. Так, починаючи з 2009 року, помітно збільшувалась кількість українських туристів, які виїжджали за кордон, разом зі стійкою тенденцією зменшення внутрішніх туристів (рис. 1.). Дане явище може бути зумовлене, з одної сторони, поступовим покращенням рівня життя населення, а з іншої – слабкою конкурентоспроможністю вітчизняного рекреаційно-туристичного продукту.

Зменшення попиту на вітчизняний рекреаційно-туристичний продукт в першу чергу негативно впливає на розвиток традиційних рекреаційних регіонів України – Карпатського, Кримського, Поліського тощо. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність більш ефективних дій державного менеджменту в контексті позиціонування національного рекреаційного продукту на ринку, сприяння залученню інвестицій у галузь, поліпшенню стану інфраструктури тощо.

Розглядаючи ринок рекреаційних послуг Закарпатської області, вважаємо за доцільне порівнювати його тенденції з областями Західної України, оскільки цей регіон володіє подібним ресурсним потенціалом та є одночасно як конкурентом Закарпаття, так і партнером з точки зору позиціонування регіону на міжнародному ринку. Сьогодні Закарпатська область має відносно хороші позиції в порівнянні з областями Західного регіону з точки зору розвитку санаторно-курортної інфраструктури. Область поступається тільки Львівщині за кількістю санаторно-курортних та оздоровчих закладів, ліжкомісць у них та оздоровлених осіб протягом 2010/2011 років (табл. 1.). Однак через недостатньо продуману інвестиційну політику у рекреаційно-туристичному секторі область стоїть перед ризиком втрати конкурентних переваг.

© Славів Роман Володимирович, к.е.н. доц. кафедри фізичної географії та раціонального природокористування ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел. 0503726039, e-mail: ratobor_88@ukr.net

Маєвська Марта Юрївна, стажист-дослідник кафедри міжнародного бізнесу і туризму Тернопільського національного економічного університету, м. Тернопіль, тел. 0985763115, e-mail: martita_maysjka@ukr.net

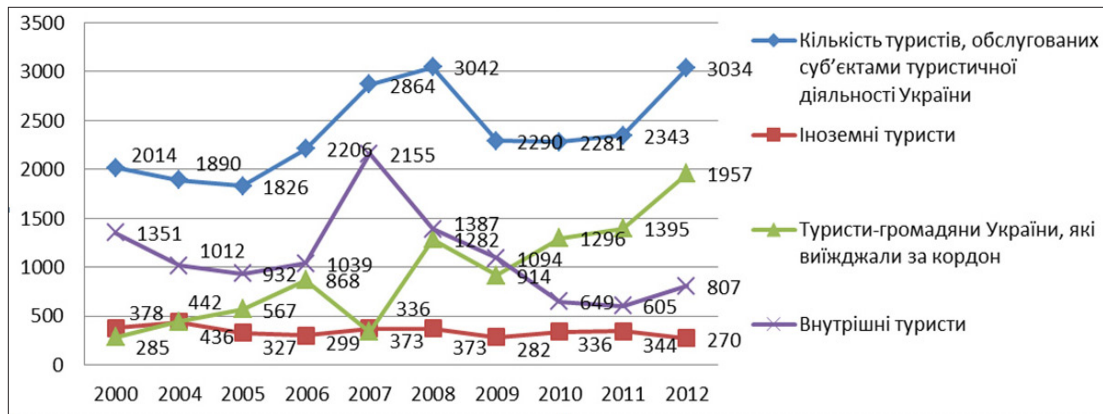

Рис. 1. Туристичні потоки в Україні, 2000–2012 рр. (тис. осіб) [2, с. 490]

Таблиця 1. Місце Закарпатської області серед областей Західного регіону за розвитком санаторно-курортної інфраструктури у 2010/2011 роках [3]

Область	Усього закладів тривалого перебування (од.)	У тому числі санаторіїв (од.)	Кількість ліжок у закладах тривалого перебування (од.)	У тому числі у санаторіях (од.)	Кількість оздоровлених осіб	У тому числі у санаторіях (осіб)
Закарпатська	60	20	6593	4217	63403	52665
Волинська	78	6	4009	1362	27997	15750
Івано-Франківська	35	11	3831	1706	27552	12185
Львівська	101	47	18549	15822	328038	313023
Рівненська	22	8	3042	1224	22466	8940
Тернопільська	18	10	2408	1695	14367	11126
Чернівецька	12	4	1415	467	3092	1465
Україна	2991	453	443636	125867	2663876	1259218

Проаналізувавши інвестиційні пропозиції Закарпатської області [4] та потенційно можливий обсяг фінансових впливів у рекреаційно-туристичну сферу, можемо зробити висновок про зміщення пріоритетів руху рекреаційних інвестицій у області протягом останніх років. Якщо раніше активно освоювалися території з наявними бальнеологічними ресурсами, то в майбутньому пріоритет зміщується у

бік освоєння гірськолижної рекреації або створення рекреаційних чотирисезонних комплексів на базі як бальнеологічних ресурсів, так і рекреаційних територій для спортивного туризму і рекреації (зокрема гірськолижного). Такому стану справ сприяє великий природно-рекреаційний потенціал Закарпатської області, що в свою чергу приваблює значну кількість туристів (табл. 2).

Таблиця 2. Кількість обслужених приїжджих у готелях та аналогічних засобах розміщення по Україні та Західному регіону у 2011 році [3, с. 69]

Область	Розміщено осіб, усього	У тому числі					на туристських базах, у гірських притулках, студентських таборах
		у готелях	у мотелях	у готельно-офісних центрах	у кемпінгах	у гуртожитках для приїжджих	
Закарпатська	131655	109896	6806	-	-	502	14451
Волинська	84623	77413	1747	-	903	1733	2827
Івано-Франківська	179057	107189	4985	-	-	14362	52521
Львівська	396212	297258	17541	-	-	7014	74399
Рівненська	85738	79342	2878	-	-	-	3518
Тернопільська	78529	63999	418	-	-	1617	12495
Чернівецька	88484	77744	7280	-	-	-	3460
Україна	4656768	3722098	131265	3124	10597	249730	539954

Однак за показником кількості обслужених приїжджих у готелях та аналогічних засобах розміщення Закарпатська область поступається не тільки Львівській, але також і Івано-Франківській областям. Причому остання значно випереджає Закарпатську саме у секторі розміщення туристів у гуртожитках для приїжджих, на туристських базах, у гірських притулках, студентських таборах, що свідчить про орієнтацію на споживача з середнім достатком. Разом з тим Івано-Франківська область поступається Закарпатській за показником кількості розміщених приїжджих у готе-

лях. Слід також відмітити більш ефективне використання номерного фонду у Львівській та Івано-Франківській областях у порівнянні з Закарпатською (табл. 3.). Як видно з таблиць 2 та 3, для України в цілому та Закарпаття зокрема характерна майже повна відсутність готельно-офісних центрів та кемпінгів. З одного боку, це може бути викликано відсутністю потреб ринку, однак, у міру поліпшення соціально-економічного стану в державі і виникнення середнього класу з'являється об'єктивна потреба розбудови саме вищезгаданих об'єктів інфраструктури розміщення.

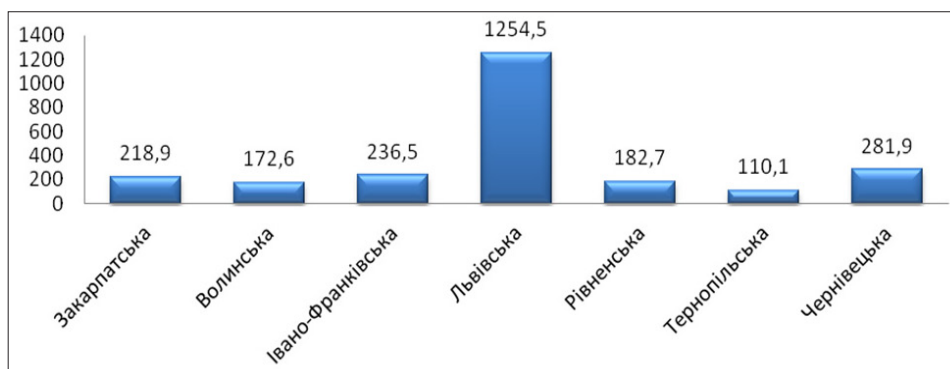
Таблиця 3. Місткість готелів та аналогічних засобів розміщення за типами по Україні та Західному регіону у 2011 році [3, с.65]

(місць)

Область	Кількість готелів та аналогічних засобів розміщення, усього	місткість усього	У тому числі					
			готелів	мотелів	готельно-офісних центрів	кемпінгів	гуртожитків для приїжджих	туристських баз, гірських притулків, студентських таборів
Закарпатська	159	6936	4775	263	-	-	85	1813
Волинська	46	1598	1082	29	-	42	177	268
Івано-Франківська	345	8632	4466	232	-	-	166	3768
Львівська	228	12589	9052	614	-	-	342	2581
Рівненська	41	1978	1444	44	-	-	-	490
Тернопільська	46	2124	1385	120	-	-	443	176
Чернівецька	67	3289	2732	179	-	-	-	378
Україна	3162	154233	98116	2822	109	990	10049	42147

Ще одним інструментом аналізу ринку рекреаційно-туристичних послуг Закарпатської області та, загалом, її інвестиційної привабливості у порівнянні з рештою областей Західного регіону України може

служити показник кількості туроднів, проведених в Закарпатті туристами (рис. 2.), та кількості туроднів, проведених туристами у розрахунку на одного туриста (рис. 3.).

Рис. 2 Аналіз кількості туроднів, проведених туристами, по Західному регіону у 2011 році (тис. осіб) [3, с. 28]

Як бачимо з рис. 2., за кількістю туроднів, проведених туристами по Західному регіону у 2011 році Закарпатська область поступається вже не тільки Львівській та Івано-Франківській, а і Чернівецькій. Це може свідчити, з одного боку, про порівняно меншу туристично-рекреаційну привабливість Закарпатської області у порівнянні з рештою областей Західного регіону, а з іншого – про активне поширення так званого «дикого»

туризму, який не передбачає придбання туру для подорожі. Однак, як видно з рис. 3., Закарпатська область займає одне з останніх місць серед міст Західного регіону за показником кількості туроднів, проведених туристами, у розрахунку на одного туриста по Західному регіону. Таким чином, виходить, що тури в Закарпаття – це переважно тури вихідного дня, тривалістю 3-4 дні, тоді як середній показник по Україні – 7,9 днів.

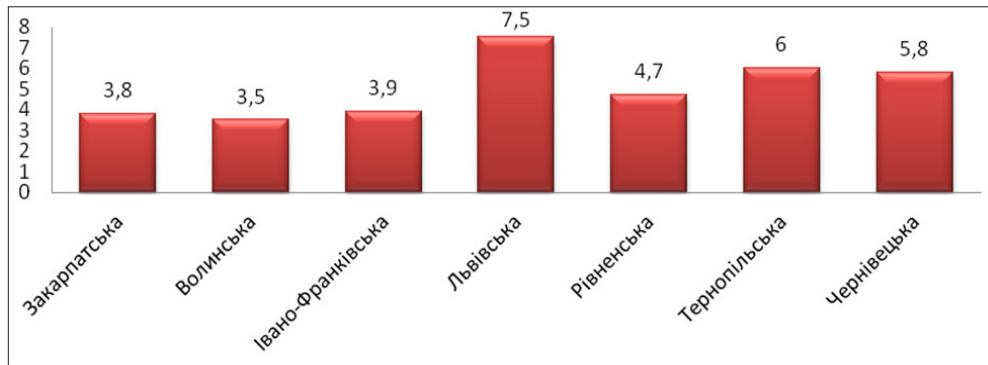

Рис. 3 Аналіз кількості туроднів, проведених туристами, у розрахунку на одного туриста по Західному регіону у 2011 році (діб) [3, с. 31]

Закарпатська область успішно конкурує з рештою областей Західного регіону за відвідуваністю її іноземними туристами. Останні у свою чергу сприяють притоку іноземної валюти в державу і, загалом, зміцнюють національну валюту. З іншого боку, міжнародний туризм відіграє важливу соціальну функцію міжнародного спілкування та культурного обміну. Однак відвідуваність певної території саме іноземними туристами вимагає створення відповідного рівня сервісу та врахування національних особливостей країн, звідки прибувають туристи, при створенні туристичного продукту. Згідно з офіційними даними Головного управління статистики у Закарпатській області, у 2011 році туристичними організаціями краю було обслужено 9096 іноземних туристів. За цим показником область займає друге місце у Західному регіоні України, не набагато поступаючись Львівській області. Такий

стан справ зумовлений, в першу чергу, її прикордонним статусом. Розподіл іноземних туристів за країнами виглядає наступним чином (рис. 4).

Як видно з діаграми, Закарпаття закономірно користується попитом у туристів з судніх країн, таких, як Угорщина, Словаччина, Польща. Особливою популярністю область користується у туристів з Чеської Республіки внаслідок історичних зв'язків, а також з Німеччини та Австрії. Серед держав СНД найбільше туристів відвідує Закарпаття з Білорусі та Російської Федерації.

Для стратегічного планування інвестицій у рекреаційному секторі Закарпатської області необхідно, перш за все, вивчити динаміку ринку рекреаційних послуг, їх сезонність та тенденції їх змін у різних рекреаційних територіях області. Таблиця 4. ілюструє динаміку відвідувачів туристично-рекреаційних закладів по районах Закарпатської області.

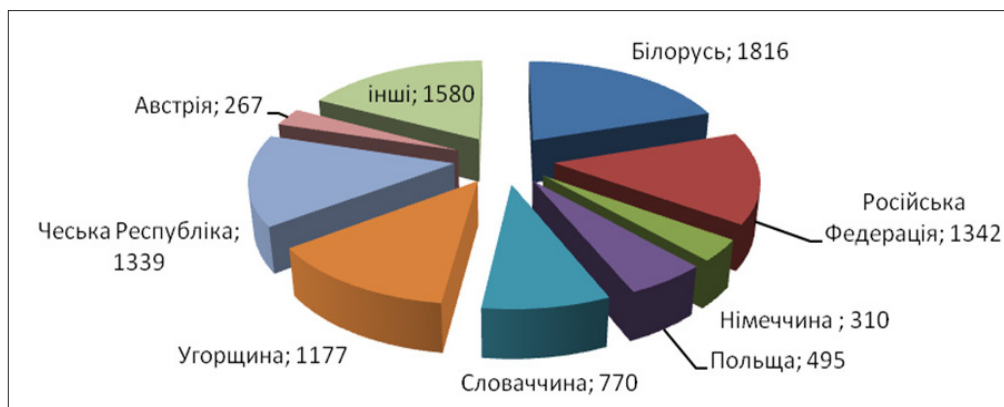

Рис. 4. Відвідуваність Закарпатської області іноземними туристами за країнами прибуття [3, с. 26]

Таблиця 4. Динаміка відвідувачів туристично-рекреаційних закладів по районах Закарпатської області, осіб [5]

Території	2008	2009	2010	2011	2012	2010/2009 %	2011/2010 %	2012/2011 %	2012/2008 %
Берегівський	54 851	80 058	80 982	55 903	81 620	101,1	69	146	148,8
Вел.Березнянський	2 641	2 225	1 851	2 144	2 025	83,2	115,8	94,5	76,7
Виноградівський	4 141	3 674	3 603	3 569	3 727	98	99	104,4	90
Воловецький	10 865	6 904	4 527	5 415	4 749	65,6	119,6	87,7	43,7
Іршавський	3 385	3 148	783	1 963	933	24,9	250,7	47,5	27,6
Міжгірський	10 245	32 161	20 222	19 589	12 985	62,9	96,9	66,3	126,7

Продовження табл.4									
Мукачівський	36 470	31 647	24 027	26 239	25 338	75,9	109,2	96,6	69,5
Перечинський	6 604	5 185	4 733	3 619	6 077	91,3	76,5	167,9	92
Рахівський	24 945	28 978	29 537	24 532	37 152	101,9	83,1	151,4	149
Свалявський	121 574	67 408	27 098	29 204	29 356	40,2	107,8	100,5	24,2
Тячівський	18 259	37 002	24 590	26 185	25 155	66,5	106,5	96	137,8
Ужгородський	12 607	9 685	11 300	11 834	10 151	116,7	104,7	85,8	80,5
Хустський	15 930	15 272	18 179	19 802	19 450	119	108,9	98,2	122
м. Ужгород	69 021	51 313	55 673	61 224	41 324	108,5	110	67,5	60
м.Мукачево	37 182	9 342	8 883	15 772	18 649	25,1	95	118	50
м.Хуст	0	0	0	0	0	0	0	0	0
м.Берегово	2 765	3 896	6 140	9 228	8 057	140,9	157,6	87,3	291,4
Разом	431485	387898	322128	316222	326748	89,9	83	98,2	73,3

Як видно з таблиці, відвідуваність туристично-рекреаційних закладів Закарпатської області за досліджуваній період стрімко падає. Причому падіння почалося після економічної кризи 2008 року. З іншого боку, низка рекреаційних територій області не тільки зберегли туристичні потоки, але і збільшили їх за досліджуваній період. До таких, зокрема, належать: Берегівський, Міжгірський, Тячівський, Хустський райони, а також м.Берегово. Успіхи у Берегівському районі та м. Берегово у збереженні туристичних потоків пов'язані, насамперед, з активною розбудовою мережі закладів розміщення протягом останніх років, зокрема, в с. Дідове навколо Дідовського озера, та використання таких конкурентних переваг території, як ресурси термальних вод та місцевий етнічний колорит. Однак, разом з тим, спостерігається чітка сезонність відвідування туристами у літній період. Міжгірському району вдалося зберегти і примножити потоки туристів за рахунок розбудови інфраструктури для зимових видів відпочинку, а також наявності традиційної принади для туристів – Синевірського озера. Успіхи Хустського району зумовлені, перш за все, розбудовою курортної зони у с.Шаян на базі наявності мінеральних вод. Тому сезонність туристичних потоків є незна-

чною, з невеликою перевагою у літній період. Тячівський район зберіг потоки відпочиваючих за рахунок літнього відпочинку на солоних озерах с. Солотвино та екологічного туризму на Свидовецькому масиві.

Найбільш вражаючим падіння потоків рекреантів за досліджуваній період спостерігається у Свалявському районі. У 2012 році район відвідало тільки 24% рекреантів у порівнянні з базовим 2008 роком. Ця тенденція пов'язана, перш за все, зі зменшенням викупу путівок у профспілкових санаторіях та господарсько-управлінською кризою ПрАТ «Укрпрофоздоровниця». Також спостерігається значне зменшення потоків рекреантів у Воловецькому, Іршавському, Перечинському районах та м. Мукачеві, що може бути пов'язано зі слабким позиціонуванням даних територій на ринку рекреаційно-туристичних послуг як рекреаційних зон.

Ще одним завданням інвестиційного забезпечення рекреаційного комплексу області є врівнювання сезонності потоків рекреантів та створення чотирисезонних рекреаційно-туристичних комплексів. Таблиця 5 ілюструє динаміку відвідувачів рекреаційно-туристичних закладів області у розрізі окремих місяців за 2008–2012 роки.

Таблиця 5. Динаміка відвідувачів туристично-рекреаційних закладів Закарпатської області у розрізі місяців, 2008 – 2012 роки [5]

	2008	2009	2010	2011	2012	2009/2008 %	2010/2009 %	2011/2010 %	2012/2011 %	2012/2008 %
січень	29916	48422	20124	23541	23618	162	41,6	117	100	79
лютий	28693	28680	22043	19721	16102	100	77	89,5	81,7	56
березень	25971	20936	17627	16195	14228	80,6	84,2	91,9	88	54,8
квітень	25695	18293	13378	15181	15219	71,2	73,1	113,5	100,3	59,2
травень	33823	33518	18539	23068	24158	99,1	55,3	124,4	104,7	71,4
червень	47930	44330	36162	35278	41914	92,5	81,6	97,6	118,8	87,4
липень	55315	74260	54405	41498	52731	134,2	73,3	76,3	127	95,3
серпень	61798	49107	60225	52281	59329	79,5	122,6	86,8	113,5	96
вересень	30579	23698	22226	28351	27051	77,5	93,8	127,6	95,4	88,5
жовтень	39605	19561	18750	23533	20997	49,4	95,9	125,5	89,2	59,4
листопад	22909	9907	17290	17711	16226	43,2	174,5	102,4	91,6	70,8
грудень	29251	17186	21359	19864	15175	58,8	124,3	93	76,4	51,9
разом	431485	387898	322128	316222	326748	89,9	83	98,2	103,3	75,7

З даної таблиці можемо зробити наступні висновки:

- протягом досліджуваного періоду спостерігалось зменшення потоків рекреантів у 2008–2012 роках;
- у 2012 році спостерігалось збільшення потоків рекреантів на 3,3 % у порівнянні з попереднім роком, що пов'язано, перш за все, з проведенням в Україні EURO 2012;

- в окремі роки відбувалося незначне зростання кількості відпочиваючих у порівнянні з попереднім роком, однак, навіть вийти на показники 2008 року в 2012 році не вдалося;
- відзначається чітка орієнтація туристичних потоків на літній період (40–46%);
- загалом тенденція до вирівнювання сезонності потоків рекреантів не простежується (рис. 5). Навпаки, відбулося певне поглиблення тенденції до сезонності.

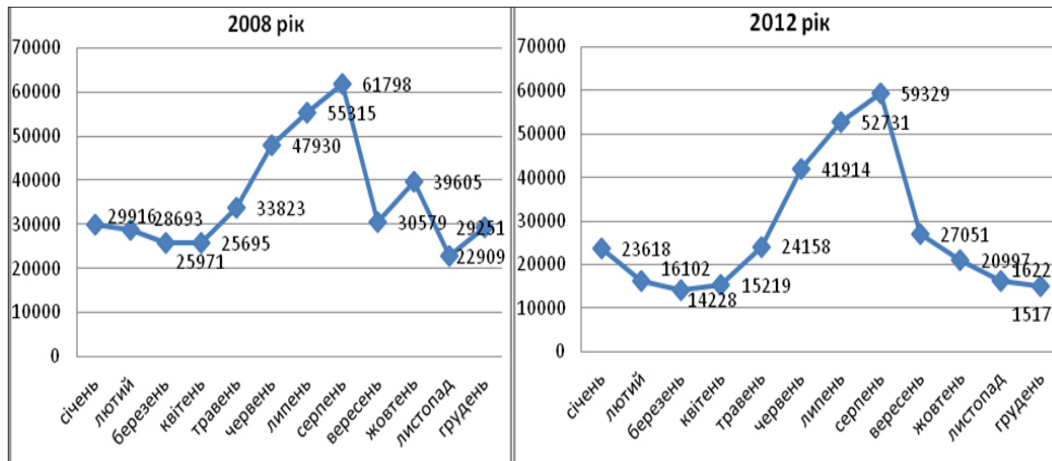

Рис. 5. Порівняльна характеристика сезонності потоків рекреантів у 2008 та 2012 роках

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналізуючи ринок рекреаційних послуг Закарпатської області в цілому, відмітимо його загальну стагнацію протягом 2008–2012 рр., яка проявляється, перш за все, у стабільному зменшенні потоків рекреантів, що частково переорієнтовуються на сусідні області. Причина цього явища вбачається у низькій інноваційності рекреаційно-туристичних послуг, а також у хаотичному характері розвитку галузі внаслідок недостатнього стратегічного планування та неефективного державного менеджменту. Відсутнє також усвідомлення переваг кооперації

на регіональному рівні з метою прощтовхування на міжнародному ринку спільного бренду «Карпати». Поглиблення сезонності відвідування туристично-рекреаційних закладів Закарпатської області в цілому збільшує комерційні ризики для останніх. З огляду на низхідні тенденції, які склалися на ринку рекреаційно-туристичних послуг Закарпатської області, виникає об'єктивна необхідність у розробленні комплексної стратегії розвитку рекреаційного господарства краю в умовах кризи. Така стратегія сприяла б посиленню інвестиційних процесів у галузі та поживила рекреаційно-туристичну діяльність.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України Про внесення змін до Закону України "Про туризм". Документ 1282-15, редакція від 18.11.2003 р.
2. Державна служба статистики України / «Статистичний щорічник України за 2011 рік» / К.: ТОВ «Август Трейд», 2012.
3. Головне управління статистики у Закарпатській області / «Закарпаття – санаторії та туризм. Статистичний збірник». – Ужгород, 2012.
4. Каталог інвестиційних пропозицій Закарпатської області 2011 р. // http://www.uzez.gov.ua/files/UA_all.pdf
5. Дані оперативного моніторингу відділу туризму та курортів Закарпатської ОДА за 2012 рік.
6. Гулич О.І. Методика формування стратегій сталого соціально-економічного розвитку курортно-рекреаційних територій і курортних центрів /О.І.Гулич, Л.С.Гринів, Н.М.Герасимчук //НАН України, ІРД. – Львів, 2007. – 52 с.
7. Долішній М.І. Карпатський рекреаційний комплекс /М.І.Долішній, М.С.Нудельман, К.К.Ткаченко та ін. //Академія наук УРСР. Львівське відділення Інституту економіки. – Київ: Наукова думка, 1984. – 147 с.
8. Кравців В.С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. Наукове видання. /В.С.Кравців, Л.С.Гринів, М.В.Копач, С.П.Кузик. - Львів: НАН України. – ІРД НАН України, 1999. – 78 с.
9. Мацола В.І. Рекреаційно-оздоровчо-туристичний комплекс (питання теорії, методології, практики): монографія (Інститут регіональних досліджень НАН України./ В.І.Мацола; редкол.: М.І.Долішній (відп. редактор). – Львів, 1998. – 278 с.
10. Молнар О.С. Оцінка наявного туристично-рекреаційного потенціалу рекреаційних зон Закарпаття [Електронний ресурс]/ О.С.Молнар, О.І.Марченко. – Режим доступу: http://www.transcarpathiatour.com.ua/publications/statia2_ind.html

Одержано 15.09.2014 р.